

Les llevadores, un ofici antic

Des de temps immemorials, la dona ha cercat l'ajuda d'una altra dona per superar el dolor —i la por— del part, una funció anònima però vital per a la societat, una figura femenina coneguda com a *matrona* o, més freqüentment, *llevadora*.

Fins a la darrerria de l'edat mitjana, les parteres eren ateses per dones del seu entorn familiar o veïnal, les quals estaven dirigides per una matrona més o menys experimentada. A partir d'aquell moment, començà a aparèixer la figura de la llevadora professional, però el seu reconeixement no fou fàcil i aquelles dones sàvies hagueren de lluitar contra els prejudicis de la seva època, especialment els dels homes, que no veien amb bons ulls la intervenció d'una dona amb el poder immens de *donar vida*.

Eren dones, normalment vídues, amb experiència, que preparaven la parte-

El naixement en una miniatura de l'edat mitjana, amb els tres protagonistes: el nadó, la mare i la llevadora.

Les llevadores, un ofici antic

ra i prestaven les primeres atencions als nadons i les seves exhaustes mares. Precisament per ser vídues, gaudien d'una major llibertat de moviment, sempre llestes per desplaçar-se allà on els seus serveis eren requerits, ja que no tenien les obligacions encolomades a les dones casades, sobretot quan els fills ja eren grans.

En un document registrat el 1267 a l'ajuntament de la ciutat francesa d'Amiens, es defineix la llevadora com *aquella que rep els infants quan les dones estan parint* i precisa que *per això van de casa en casa*. A això és al que es dedicaven, a atendre mares i fills a casa seva, encara que els seus coneixements per prevenir els riscos relacionats amb l'embaràs, el part i el postpart, com també de tenir cura dels nadons, els havien adquirit de les seves mares per transmissió oral durant generacions, però sovint eren considerades com a entabanadores.

Per crear l'ambient de placidesa adequat, la llevadora experimentada comunicava els procediments a les dones més joves, amb habilitats i remeis que explicaven en un llenguatge molt familiar i allunyat dels termes mèdics. Establien, doncs, una certa complicitat que alguns denominaven *màgia*.

Abans, durant l'embaràs, invocaven la Mare de Déu i practicaven el culte a objectes i relíquies relacionades, com per exemple la cinta —dita de la Mare de Déu—, que les prenyades es posaven damunt del ventre per tenir un bon part. També era comú encendre espelmes beneïdes a la cambra on alguna dona havia de parir, al llit o asseguda en una *cadira de partera*.

Mancades d'altra assistència, la de les llevadores era una feina fonamental, per això a la segona meitat del segle XIV van viure un període d'esplendor a Catalunya, on, malgrat que sovint eren demonitzades, se les va autoritzar a ser contractades legalment com a guaridores. És el cas de la jueva anomenada Na Ceti, nascuda a València, que rebé el privilegi del reconeixement reial com a llevadora. Quan s'hagué de desplaçar a Barcelona, el gener de 1368, per atendre la reina, rebé de la tresoreria reial una suma considerable de diners com a pagament pels seus serveis.

Les llevadores, un ofici antic

A la mateixa època, una dona anomenada Bonanada, també jueva, assolí la posició de matrona reial, molt estimada per les dones de la cort i amb la protecció d'alguns dels homes més poderosos del país, però això no li estalvià pors i angúnies. Hem trobat per primera vegada el seu nom el 1350, amb motiu de l'infantament d'Elionor de Sicília, tercera muller del Pere III el Cerimoniós. Elionor parí el seu fill Joan (el futur rei Joan I el Caçador) a Perpinyà i, passats uns quants dies, planificà el seu trasllat a Barcelona, amb el nadó, la dida i les serventes. En una de les aturades per descansar, ja que el camí era llarg, la dida comprovà que s'havia quedat sense llet i seria Bonanada qui s'encarregaria d'alletar l'infant fins a l'arribada d'una altra dida des de Barcelona.

Elionor en quedà tan satisfeta que pagà a Bonanada trescents sous barcelonins pels seus serveis i la nomenà dida oficial del seu fill. Al cap d'un temps, la reina la contractà com a llevadora de confiança i, anys després, defensà la seva honorabilitat, acusada per l'infant Joan d'haver assassinat, amb un sortilegi, la dona amb la qual estava a punt de casar-se, Joana de Valois. Joan la va fer empresonar el 1371, però, en saber-

Naixement aristocràtic a l'edat mitjana, amb l'assistència de quatre serventes. | BRITISH LIBRARY

Les llevadores, un ofici antic

ho, el seu pare, Pere III, li envià una carta en què li demanava de repensar-s'hi. Li exposà que era impossible que Bonanada hagués fet cap mal a la seva promesa, ja que des de València —on era l'una— no es podia matar una persona a Besiers —on era l'altra— i afegí amb ironia:

Si això és ver, no hi hauria rei ni gran senyor al món que no fos mort.

En aquell moment, la germana de Joan estava embarassada i faltava poc per al part, raó per la qual calien els serveis de Bonanada. Aleshores, Elionor envià una carta al seu fill, com havia fet el rei, en què expressava la seva plena confiança en Bonanada, una dona que li havia preporcionat una assistència excel·lent i sempre s'havia mostrat lleial amb la família. En resum, li ordenava la seva llibertat immediata.

Les intervencions del rei i la reina devien ser molt convincents, perquè Joan alliberà Bonanada. Més encara, l'acceptaria com a llevadora de la seva esposa, Violant de Bar, que davant la proposta de la seva mare Maria, germana del rei de França, d'enviar-li'n una de francesa, li contestà:

Vos sabeu per la present que tinc una bona llevadora molt apta en el seu ofici i, per tant, no en necessitem cap altra.

Ja coronat com a rei, Joan, que tan mala relació havia mostrat anys abans amb les llevadores, acabà afavorint la seva tasca i els permeté assistir als parts, tractar afeccions i malalties ginecològiques i, fins i tot, d'altres de relacionades amb la pediatria. El 1394 seria el mateix rei Joan qui donaria llicència a Francesca, muller de Berenguer Ça Torra, per exercir *de llevadora o madrina*, fet que li permeté administrar remeis per guarir les malalties pròpies de la dona i dels infants.

Quant a Bonanada, el seu prestigi no tenia límits, tal com demostra el fet de ser requerida per altres famílies nobles, com la d'Elionor d'Empúries, i el 1380 també assistí el part

Les llevadores, un ofici antic

d'Elionor d'Aragó, esposa del rei Joan I de Castella. Per cert, que en aquella ocasió Elionor infantà Ferran d'Antequera, el pretendent que portaria al cap la corona d'Aragó.

En aquella època, a més de per proporcionar assistència a les parteres, les llevadores també podien ser reclamades com a expertes en processos judicials per violació, amb la finalitat de saber si la víctima era verge o si estava embarassada. N'és un cas l'esdevingut a Barcelona, quan el veguer de la ciutat demanà a tres llevadores el reconeixement ginecològic de l'Úrsula, una noieta de nou o deu anys que havia acusat el cavaller Arnau Albertí d'haver-la violat.

També en el procés judicial de 1378 contra Guillem Rifa, un teixidor de Barcelona acusat de violar una noia anomenada Blanca i deixar-la prenyada, durant el qual consta la declaració de la llevadora Bartomeua, vídua d'un artesà emigrat de la ciutat italiana de Sàsser, per confirmar que donaria a llum pels volts de Nadal. La mateixa Bartomeua ajudaria en el part, juntament amb la mare de la noia i altres dones del seu entorn, per afirmar que *vaig ser requerida perquè anés a cobrir la vergonya de la filla que anava de part.*

El 1398, a Lleida, es produí un altre cas, quan dues *madrines* van ser citades per fer un reconeixement a una fadrina presumptament violada, per confirmar:

Ésser ver que la dita fadrina es estada assajada de corrompre i li havien fet son poder, mas que no la havien poguda violar, com la dita fadrina hagués haguda una malaltia en lo engonal, que la pell

Una mare i el seu nadó amb les llevadores, en un gravat de 1524.

Les llevadores, un ofici antic

de la natura li es tant estreta que va a ventura, que ja més nul hom pogué jaure ni conèixer la dita fadrina, mas que al present, com dit ha, ella es tant casta com ja més fos e qui millor sèrie a monja que no al mon.

La situació favorable s'acabà a finals de l'edat mitjana, quan esclatà una violenta campanya contra les llevadores, amb la creença que tenien relació amb el malèfic, ja que disposaven del poder i la màgia per decidir la vida o la mort de les dones i els nadons. Per força havien de ser bruixes!

El cas més antic del qual tenim constància es conserva a l'Arxiu Diocesà de Barcelona. Correspon a 1419 i fa referència a la llevadora Sança de Camins, amb domicili a Barcelona, casada amb el tallador de peix Alfons de Camins. Ell era de Barcelona i ella de Blanes, on havia après una sèrie de tècniques sobre el part amb l'experimentada llevadora del comte de Prades.

Estava acusada de pràctiques rituals vinculades al part, la cura del nadó i la fertilitat. És a dir, de bruixeria. Interrogada per la cort episcopal, la Sança respongué que ella només ajudava les mares en el moment de parir, *llevant els infants*. A més, *diagnosticava, guaria i prevenia algunes malalties dels nounats*.

Sortilegis amb nadons, en un gravat inclòs al llibre *Compendium maleficarum*, escrit el 1608 per Francesco Maria Guazzo.

Desconeixem com va acabar tot plegat, però ens ve al cap la causa contra Margarida Rugall recollit en un altre capítol, detinguda, jutjada, sentenciada i penjada a la forca, també per llevadora, a mitjan segle XVI. Precisament va ser acusada, entre altres coses, de matar infants per mitjans malèfics i de fer-ne metzines amb els fetges i altres vísceres. La Margarida es defensà, inten-

Les llevadores, un ofici antic

tà explicar que els coneixements li venien de la mare, que ella només ajudava en els parts i a recuperar la salut, però fou debades. Sotmesa a tortura, admeté tot el que el tribunal volia, d'haver mort infants, persones adultes i animals. Fins i tot d'haver tingut relacions amb el diable.

Fins al segle XVI, en el món occidental les dones només van poder confiar en altres dones per parir, però a partir del XVII l'atenció va passar a la cirurgia, una especialitat en mans de cirurgians —normalment, els barbers—, que només podien ser homes, ja que les dones n'estaven *oficialment* excloses.

Entre els segles XV i XVI, a la monarquia hispànica se succeïren diversos intents de regularitzar la funció de llevadora. El 1477, per exemple, els Reis Catòlics crearen el Tribunal del Protomedicat i el 1498 s'aprovà una llei segons la qual les llevadores hi havien d'acudir per superar un examen per instituir-se com a tals. Cap al 1576, a Castella se suprimí aquest requisit i se'n va permetre l'activitat a escala local, però sempre sota la supervisió d'una *llevadora experta* i un metge o un sacerdot. En algunes ciutats com ara Barcelona o Saragossa, en canvi, se seguí amb el procediment de demanar el títol concedit pel tribunal per exercir de llevadora d'acord amb les exigències per obtenir-lo, és a dir, tenir més de trenta-cinc anys, *no tenir sang jueva o mora* i justificar haver practicat com a *matrona autoritzada* durant, com a mínim, quatre anys.

La situació, doncs, era inestable, fins que el 1750 una reial cèdula establí l'obligatorietat de l'examen davant del Tribunal del Protomedicat per evitar:

Los muchos malos sucesos en los partos, provenientes de la impericia de las mujeres llamadas parteras y de algunos hombres que, para ganarse la vida, habían tomado el oficio de partear.

Per facilitar l'examen, s'edità un llibre titulat *Cartilla nueva, útil y necesaria para instruirse las matronas, que vulgarmente se llaman comadres, en el oficio de partear*, escrit

Les llevadores, un ofici antic

per Antonio Medina, metge particular de la reina. Les seves noranta pàgines incloïen referències anatòmiques, els signes de l'embaràs, l'assistència en el part i les primeres cures que havien de rebre les mares i els nadons. A més, també recollia l'aparença idònia d'una llevadora, que no havia de ser gaire vella ni massa jove, com tampoc excessivament grassa o malaltissa. El text estava escrit amb simplicitat, en forma de preguntes i respostes, segons el mateix Medina:

Porque dirigiéndose a mujeres que apenas saben leer y escribir, y que hasta ahora no se han sujetado a estudio alguno, se les ha de hacer muy ardua cualquier literaria enseñanza.

Al cap d'uns quants anys, es crearen noves institucions que n'assumiren la responsabilitat. A Catalunya, cap al 1760 es creà el Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona, que el 1764 assumí les competències del tribunal per concedir títols oficials.

L'aparició dels reials col·legis contribuï a reglamentar l'ensenyament quirúrgic, amb una millora substancial de les diverses professions sanitàries que, d'una manera o una altra, hi tenien relació. Per a les llevadores, però, representà una submissió total als cirurgians, cosa que les obligava a seguir un reglament *científic* i a abandonar les pràctiques transmeses de mare a filla.

Com que les dones no tenien cap facilitat per estudiar als col·legis, tot al contrari, el més habitual era afrontar l'examen sense haver assistit mai a cap classe. Potser per aquest motiu, el 1787 es creà a Madrid —únicament a la capital de l'Estat— un curs dedicat a l'*arte de partear*, sotmès a un reglament que establia que el professor s'havia de dedicar:

En el tiempo y horas que pueda, sin perjuicio de la enseñanza de los alumnos del Colegio, a instruir en una de las piezas de este edificio, y a puertas cerradas, a las mujeres que quieran aprender y tomar lecciones.

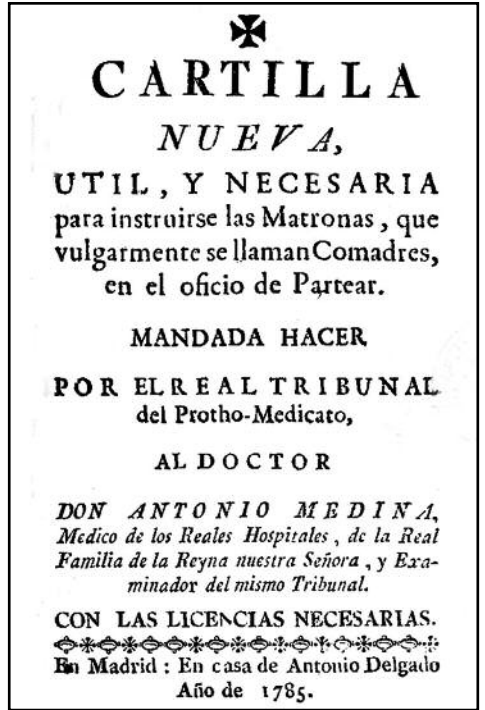
Les llevadores, un ofici antic

El 1795, el Col·legi de Barcelona redactà unes noves ordenances i s'establí que l'ensenyament es faria en dos cursos de quatre mesos de durada, amb dues classes teòriques cada setmana. En realitat, tant a Madrid com a Barcelona, el temps dedicat era molt menor per a les llevadores, unes trenta hores, mentre que per als cirurgians arribaven a cent.

La discriminació era evident, també pel que feia a les condicions d'admissió. Al homes que volien esdevenir cirurgians se'ls exigien estudis de llatí, àlgebra, lògica i física, alhora que havien d'acreditar solvència econòmica per poder estudiar sense treballar. En canvi, a les que volien ser llevadores ni tan sols se'ls demanava si sabien llegir i escriure, però havien de disposar d'un certificat de *bona vida*, a més de ser vídues. En cas contrari, havien de tenir el permís explícit del marit.

El 1804, una nova ordenança exposà que:

El descuido con que se ha mirado el arte de obstetricia, estando en la persuasión de que para su ejercicio bastaban los escasos e imperfectos conocimientos que prestaba una práctica rutinaria y enteramente empírica, ha sido la causa del atraso que ha padecido esta parte de la cirugía tan interesante a la Humanidad.

Coberta del llibre *Cartilla nueva, útil y necesaria para instruirse las matronas, que vulgarmente se llaman comadres, en el oficio de partear*, escrit per Antonio Medina.

Les llevadores, un ofici antic

Això es traduï en el programa d'estudis, que quedà fixat en una hora de classe setmanal durant dos cursos, entre els mesos de maig i juny, i incloïa l'estudi de l'anatomia humana, els signes propis de l'embaràs, el part i el *baptisme d'urgència*. Les que podien demostrar tres anys d'experiència també accedien a la titulació, sempre després d'aprovar la revàlida per demostrar les seves qualitats.

Això sí, un cop més quedà establert que les llevadores havien de ser vídues o casades —és a dir, que en cap cas no havien de ser solteres— i disposar d'un certificat de *bons costums* signat pel rector de la seva parròquia, sense oblidar l'informe de *neteja de sang* per confirmar que procedien d'una família cristiana, ja que les converses, jueves o musulmanes d'origen no eren admeses.

A partir de la segona meitat del segle XIX, molts estudis s'adaptaren a la realitat social. Universitats i col·legis canviaren els seus plans d'estudis i la normativa per accedir-hi. L'any 1861, es decretà que l'ensenyament d'una aspirant a llevadora s'impartiria exclusivament a les cases de maternitat, o bé als hospitals que disposaven de sales de part. A més, la formació passà a durar un parell d'anys, durant els quals s'adquiririen nocions de fisiologia i anatomia, com també de les parts mèdiques que tracten de la gestació, el part, l'estat posterior de la dona i les primers auxilis dels nadons. L'edat per accedir-hi es rebaixà als vint anys i també calia tenir l'ensenyament elemental complet, però es mantingueren les condicions anteriors, és a dir, ser vídua o casada, amb l'autorització del marit, i la presentació de l'inevitable certificat parroquial de *bons costums*. El 1866, per adaptar-se als canvis, s'edità un llibre titulat *Manual de partos para la enseñanza de matrona*, a càrrec del metge Francisco Alonso Rubio.

Tanmateix, a principi del segle XX la de llevadora era una carrera poc atractiva, encara que socialment es considerava molt adequada a la condició femenina. Poques s'hi dedicaven, fins que a partir de 1920 es produïren canvis socials rellevants respecte a l'educació de la dona. Llavors, el nombre d'aspi-

Les llevadores, un ofici antic

rants a llevadora s'incrementà notablement i s'editaren diversos manuals específics per a la seva instrucció, cada cop més completa.

Com es podia esperar, però, la incorporació de dones a un món ideat per homes no fou fàcil. La dificultat essencial era la delimitació del treball específic de la llevadora respecte d'altres professionals —sobretot dels practicants—, cosa que motivà la queixa reiterada en revistes especialitzades —com ara *Colegios de Matronas*, *El Defensor de les Matrones* o *La Voz Matronal de Catalunya*, aquestes dues darreres editades a Barcelona—, amb notícies, articles i cartes que denunciaven el contingut insuficient de la carrera, condemnaven l'intrusisme professional, manifestaven la importància de col·legiar-se i reivindicaven millores salarials.

A partir de 1926, per obtenir el títol de llevadora ja era obligatori disposar del títol de batxillerat elemental, el 1928

Fotografia d'autor desconegut d'una promoció de llevadores, a principi del segle XX.

Les llevadores, un ofici antic

Llevadores i nadons en un hospital, cap a la dècada de 1910. | BIBLIOTECA UNIVERSITARIA DE OZA

s'establí el pla d'estudis per cursar l'especialitat en escoles de matrones i el 1929 es van publicar les ponències del Primer Congreso Nacional de Matronas, celebrat a Madrid, i les del Primer Congrès Internacional de Matrones de Barcelona.

La professió de llevadora semblava prou ben encarrilada, però el 1936 les forces reaccionàries se sublevaren, amb la lamentable victòria final del general Francisco Franco. Acabada la Guerra Civil, el règim feixista implantà noves lleis i el 1940 ordenà l'establiment a Madrid de l'Escuela Oficial de Matronas. Els primers tres anys de funcionament, s'hi matricularen vint-i-dues dones, que havien de tenir entre divuit i trenta anys, ser solteres o vídues —amb exclusió, doncs, de les casades— i acreditar *garantia suficient de moralitat*. Finalment, a la dècada de 1950 s'aprovà la nova titulació d'Ajudant Tècnic Sanitari (ATS), amb la unificació dels estudis de practicant, infermera i matrona, únicament sotmesos a tècniques sanitàries.

Després vindria l'assistència gairebé obligatòria als hospitals per parir, amb una dependència de metges i procediments considerada excessiva per moltes futures mares, que

Les llevadores, un ofici antic

actualment prefereixen el part domiciliari assistit per una llevadora professional.

La dicotomia entre bruixa i matrona, entre metzinera i llevadora, sembla cosa del passat, un llarg període feliçment superat gràcies a l'esforç de moltes dones per vèncer les limitacions imposades per la societat.